

52. Rāmāyaṇa ve Mahābhārata Destanlarındaki Kadın Karakterler Üzerine Bir Değerlendirme¹

Canan YOĞURT²

APA: Yoğurt, C. (2024). Rāmāyaṇa ve Mahābhārata Destanlarındaki Kadın Karakterler Üzerine Bir Değerlendirme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 900-913. DOI: 10.29000/rumelide.1470152.

Öz

Destanlar, kültürel kimliğin bir parçası olmakla birlikte değerlerin, ahlaki ilkelerin, toplumsal ve dini öğretilerin nesilden nesile aktarılmasında, kültürel birlikteliğin sağlanmasında ve tarihi olayların kavranmasında önemli bir kaynaktır. Bu açıdan Hint destanları, Hint mitolojisinin ve kültürünün önemli bir parçasını oluşturur. Bu destanlardan hem Rāmāyaṇa'da hem de Mahābhārata'da, karmaşık karakterler, ahlaki dersler, mitolojik öğeler ve dramatik olaylar yer almaktadır. Bu çalışmada; Hindistan'ın ilk destanı olduğu düşünülen Rāmāyaṇa ve en uzun destanı olan Mahābhārata'da geçen kadın karakterlerin toplumsal normlar çerçevesinde derinlemesine analizi yapılmıştır. Antik dönem Hint edebiyatı ve mitolojisi genel olarak Vedik ve Epik dönem olarak ele alınabilir. Vedik dönem Veda metinlerinin yazıldığı dönemi, Epik dönem ise destanlar dönemini kapsar. Epik dönem kendinden önceki Vedik dönemden izler taşıdığından bu iki dönemi birbirinden bağımsız ele almak bu çalışma açısından değerlendirildiğinde yeterli olmayacaktır. Literatürdeki diğer Veda dönemi kadın çalışmalarından farklı olarak, Vedalar sonrası dönemde yazılmış olan bu destanlarda hayat bulmuş kadın figürlerinin karşılaştırılmalı olarak tasnifi ve tahlili yapılarak yorumlanması sağlanmıştır. Destanlarda adları geçen kadın karakterler ve temsil ettikleri kimlikler bakımından değerlendirildiklerinde; bedeni özellikleri bakımından kadınlar, ifrit kadınlar, insanların ve tanrıların dostu olan mitolojik kadınlar ve ifritler, ermiş kadınlar, tanrıça bedenlenmesindeki kadınlar ve tanrıçalar olduğu görülmüştür. Rāmāyaṇa ve Mahābhārata destanlarındaki kadın figürler oluşturulan bu kategoriye göre daha yakından incelendiğinde bazı kadın karakterlerin çoklu kimliklerinin bulunduğu saptanmıştır. Özeldense; bu destanlarda yer alan kadın başkahramanlardan Sītā ve Draupadī'nin hikayeleri, erdemleri ve güçlü yanları vurgulanarak Hindistan kültürel mirasındaki önemi destanların amacı doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Rāmāyaṇa, Mahābhārata, Hint destanları, epik dönem, kadın

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Ithenticate, Oran: %9

Etik Şikâyeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 20.03.2024-**Kabul Tarihi:** 20.04.2024-**Yayın Tarihi:** 21.04.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1470152

² Arş. Gör. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Hindoloji ABD / Ph.D. Research Assist, Erciyes University, Faculty of Letters, Department of Oriental Languages and Literatures, Department of Indology (Kayseri, Türkiye), yogurtcanan@gmail.com, **ORCID ID:** 0000-0002-6841-108X **ROR ID:** https://ror.org/047g8vk19, **ISNI:** 0000 0001 2331 2603, **Crossreff Funder ID:** 501100003062

An Evaluation of Female Characters in Rāmāyaṇa and Mahābhārata Epics³

Abstract

While epics are a part of cultural identity, they are an important source in transferring values, moral principles, social and religious teachings from generation to generation, ensuring cultural unity and understanding historical events. In this respect, Indian epics form an important part of Indian mythology and culture. In both Rāmāyaṇa and Mahābhārata, these epics contain complex characters, moral lessons, mythological elements and dramatic events. In this study; An in-depth analysis of the female characters in Rāmāyaṇa, thought to be India's first epic, and Mahābhārata, the longest epic, has been made within the framework of social norms. Ancient Indian literature and mythology can generally be considered as Vedic and Epic periods. The Vedic period covers the period in which Vedic texts were written, and the Epic period covers the period of epics. Since the Epic period bears traces from the Vedic period, it will not be sufficient to consider these two periods independently of each other when evaluated in terms of this study. Unlike other Vedic period women's studies in the literature, the female figures that came to life in these epics written in the post-Vedic period were comparatively classified, analyzed and interpreted. When evaluated in terms of the female characters mentioned in the epics and the identities they represent; in terms of their physical characteristics, it has been seen that there are women, demon women, mythological women and demons who are friends of humans and gods, female saints, women in goddess incarnation and goddesses. When the female figures in the Rāmāyaṇa and Mahābhārata epics were examined more closely according to the category we created, it was determined that some female characters had multiple identities. The stories, virtues and strengths of Sitā and Draupadī, the female protagonists in these epics in private, are emphasized and their importance in the cultural heritage of India is evaluated in line with the purpose of the epics.

Keywords: Rāmāyaṇa, Mahābhārata, Indian epics, epic period, woman

1.Giriş ve Kapsam

Bu çalışma, Hindistan'ın en eski manzum eseri olarak bilinen Rāmāyaṇa ve en uzun destanı olan Mahābhārata'da geçen kadın karakterlerin toplumsal normlar çerçevesinde karakterlerinin detaylı analizinin yapıldığı kapsayıcı bir araştırma niteliğindedir. Henüz, bir destan mı yoksa bir Purāna⁴ mı olduğu tartışma konusu olan Harivaṇṣa'nın daha çok Mahābhārata'nın eki olarak kabul görmesi (Winternitz, 2002, s. 17), bu çalışmanın örneklem kümesini Rāmāyaṇa ve Mahābhārata olarak

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Ithenticate, Rate: 9

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 20.03.2024-Acceptance Date: 20. 04.2024-Publication Date: 21. 04. 2024; DOI: 10.29000/rumelide.1470152

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

⁴ Purāna'lar Hinduizme ait kutsal metinlerdir. Oluşturuluş tarihleri itibarıyla bu metinlerin MS 4. yüzyıldan başlayıp 16. yüzyıla kadar uzandığı düşünülmektedir. Purāna sözcüğü "eski, tarih, eski zamandan kalma", "ana" sözcüğü ise "öykü, anlatım" gibi anlamlara gelmektedir. Bununla aslında "Purānam ākhyānam" yani eski devirlerde anlatılan öyküler, eski geleneksel hikâyeler kastedilmektedir (Paliwal, 2005, s. 9; Murdoch, 1988, s. 1; Can, 2020, s. 11; Mukherjee, 1999, s. 299'den aktaran Yoğurt, 2022, s. 448).

sınırlandırmamıza sebep olmuştur. Maurya döneminde (İÖ. 300-100) ortaya çıktıkları düşünülen Hint halk destanlarının tam olarak hangi tarihte yazıldıkları ile ilgili kesin bir bilgiye sahip değiliz (Rāmāyaṇa, 2012, s. 8) fakat Stein'in de Mahābhārata ve Rāmāyaṇa destanlarının Maurya dönemine ait olduğunu, destanlarda on altı mahācanapadadan⁵ bahsedildiğini ve bunların her iki destanın siyasal zeminini oluşturduğu bilinmektedir (2015, s. 72).

Antik dönem Hint edebiyatı ve mitolojisi genel olarak Vedik ve Epik dönem olarak ele alınabilir. Vedik dönem Veda metinlerinin yazıldığı dönemi, Epik dönem ise destanlar dönemini kapsar. Epik dönem kendinden önceki Vedik dönemden izler taşıdığından bu iki dönemi birbirinden bağımsız ele almak bu çalışma açısından değerlendirildiğinde yeterli olmayacaktır.

Antik Hindistan Epik dönemi eserleri kadın bağlamında incelendiğinde; kadınlara erkeklere nazaran çok daha fazla anlam yüklediği görülebilir. Edebi metinlere bakarak, bir kadının maruz kaldığı kötü bir durum neticesinde krallıkların yıkıldığı şehirlerin yerle bir edildiği söylenebilir. Örneğin Rāmāyaṇa destanında Ravana'nın Sītā'yı kaçırdığı için büyük bir savaş oldu ve ifritin tüm krallığı yok edildi. Yine benzer şekilde, Mahābhārata destanında da halkın gözü önünde aşağılanan Draupadī için Kurular öldürüldüler (Rout, 2016, s. 47).

Vedik dönemde kadının pozisyonu ile ilgili olarak Hintli kadınların Vedik dönemdeki statülerinin erkeklerle eşit konumda olduğu (Dwivedi ve Malik, 2022); Hindistan'ın antik çağında kadınların kimlik inşasında Vedik dönemin izleri ve tanrıların dişil enerjileri (şakti) olan ve birlikte isimlerinin anıldığı eşleri olarak ön plana çıkan tanrıçaların incelendiği (Rout, 2016) çalışmalar olduğu görülebilir. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde ise Epik dönemde destanlarda kadınlarla ilgili Hindistan'ın tarihinde önemli izler bırakan Hintli kadınların Vedik dönemden günümüze değin incelendiği (Tattwavidananda, 2016), Rāmāyaṇa destanındaki kadın karakterlerin farklı perspektiflerden detaylı olarak incelendiği (Brockington & Brockington & Bose, 2016, Bose & Bose, 2013) söylenebilir. Epik dönemde kadın birçok açıdan ele alınmasına rağmen Rāmāyaṇa ve Mahābhārata destanları üzerinde karşılaştırmalı karakter tahlili yapılmamıştır. Bu araştırma kapsamında Rāmāyaṇa ve Mahābhārata destanlarında geçen kadın karakterler kategorize edilerek literatüre kazandırılmış olacaktır.

2.Epik Dönem Metinlerinde Veda Dönemi İzleri: Kadın ve Tanrıça Bağlamında

Vedalarda adı geçen tanrı ve tanrıçalara bakıldığında çoğunun eril olduğu görülmektedir. Kaya, Vedalarda adı geçen tanrı ve tanrıçaları şöyle sıralamaktadır: İndra, Agni, Sūrya, Varuṇa, Aşvinler, Aditi, Mitra, Vāyu, Ushas, Dyauspitar, Soma, Pṛithivī, Marutlar, Rudra, Yama, Bṛihaspati, Mātariṣvan vb. (Kaya, 2003, s. 203). Bunlardan, İndra Vedik toplumun savaşçı tanrısı ve şimşekli yağmurlu fırtına tanrısı; Agni ateş tanrısı; Sūrya güneş tanrısı; Varuṇa nehirlerin efendisi, mevsimlerin düzenleyicisi, evrenin yöneticisi; Aşvinler güneşin ve gökyüzünün genç ve yakışıklı ikiz oğulları; Aditi tanrıların anası; Mitra güneş tanrısı; Vāyu rüzgar tanrısı; Ushas şafak tanrıçası; Dyauspitar gök baba; Soma ay tanrısı; Pṛithivī toprak ana; Marutlar fırtına tanrıları; Rudra fırtına tanrısı; Yama ölüm tanrısı; Bṛihaspati duanın efendisi; Mātariṣvan ateşi bulan tanrı olduğu bilinmektedir. Tanrıların çoğunlukla gök ile tanrıçaların ise yer ile özdeşleştirildikleri görülmektedir.

Vedalar sonrası Epik ve Purānalar döneminde ise sadece üç tanrının öne çıktığı görülmektedir. Bu dönemde, Trimurti adı verilen Hindu tanrı üçlemesi egemen olmuştur. Vedik dönemde Agni, Vayu ve

⁵ Hem edebiyatta hem de siyasi tarihte "mahācanapada" ya da "solasa mahācanapada" adıyla bilinen on altı şehir devletidir (Nakamura'dan aktaran Kayalı & Hakman, 2021, s. 2).

Surya'dan oluşan bu üçlü, Epik ve Purānalar döneminde Brahmā, Vishṇu ve Śiva'ya dönüşmüştür. Brahmā yaratıcı, Vishṇu koruyucu ve Śiva yok edici tanrılardır (Kaya, 2003, s. 188; Çağdaş, 1974, s. 23; Macdonell, 1900, s. 277). Hindistan'ın iki büyük destanı olan Rāmāyaṇa ve Mahābhārata da Vishṇu⁶ inancına göre yazılmıştır. Bu destanlarda Vishṇu'nun avataralarının kimi zaman destanın kahramanları kimi zaman da yardım ve yataklık eden tanrılar olduğu görülür.

Vedalar döneminde tanrıların yanı sıra az da olsa tanrıçalara da göndermelerde bulunulurken, Epik ve Purānalar döneminde bu Hindu tanrı üçlemesinde dişil ve anaç yönleri ile toplumu Hint normlarında idealize etmeye çalışan tanrıçalara yer verilmemiş ve bunun doğal sonucu olarak da Epik dönemde dini anlayışta eril bir hâkimiyet söz konusu olmuştur.

Metinler yakından incelendiğinde Vedik dönemde bir tanrıça üçlemesiyle de karşılaşmaktadır. Fakat burada, Epik dönemdeki eril tanrıların aksine mutluluk getiren, yemeyi seven, anaç özellikleri olan bir tanrıça üçlüsünden bahsedilmektedir. Bu tanrıçaların Īlā, Sarasvatī ve Bhārati'dir. Bu tanrıçalar kudretli ve güçlü tanrıçalar olarak kurban sunusunu kabul eden ve tereyağından hoşlanan Īndra'nın eşleri olarak gözükürler. Bhārati, Īlā ve Sarasvatī'den oluşan bu üç ana tanrıçanın özellikle Rigveda ve Atharvaveda'da birlikte anıldıkları görülür. Rigveda I. 13.9'da mutluluk getiren bu üç tanrıça, Rigveda I. 142. ve I. 188. gibi birçok ilahinin tanrıları yatıştırma ilahisi olduğu göze çapmakla birlikte, bu tanrıçaların üne kavuşturma, her şeyin üstünde olma, tapınılmaya layık, hünerli olarak nitelendikleri görülür. Atharvaveda'da Bhārati, Īlā ve Sarasvatī üçlüsünden, V. 3.7'de insanlara geniş sığınak olmaları ve hem kendilerine hem çocuklarına başarı sağlamaları istenirken, Tanrı Soma'ya⁷ çocuklarını kaybetmemeleri ve düşmanları karşısında bozguna uğrayıp yaşamlarını yitirmemeleri için yakarışlarda bulunulur. V. 12.8'de Bhārati, Īlā ve Sarasvatī'nin tapınma alanına çağırıldığı görülür. V. 27.10'da bu üç tanrıçanın Īdā, Sarasvatī, Mahī olarak adları geçmektedir.

3.Epik Dönem Destanları

Rāmāyaṇa destanı, Kral Rāma'nın öyküsünün anlatıldığı Vālmiki tarafından yazıldığı düşünülen, orijinali Sanskrit dilinde olan ve diğer modern Hint dillerinde farklı varyasyonları bulunan destansı bir şiirdir. 24.000 beyit (şloka) ve 7 bölümden (kāṇḍa); Vyāsa (Vedavyāsa) tarafından kaleme alındığı düşünülen Mahābhārata destanı ise 100.000 beyit ve 18 bölümden (parvan) oluşur. Tıpkı Mahābhārata'da Vyāsa'nın kendisini esere katması gibi, Vālmiki de kendisini destanın içinde bir karakter olarak göstermiştir (Winternitz, 2002, s. 15; Çağdaş, 1974, s. 22). Ayrıca, Rāmāyaṇa'nın Hindistan'ın ilk destanı olması bakımından ona "Ādi kāvya" denir. Destanda Kral Rāma'nın babasının sözü üzerine on dört yıllığına ormana sürgüne gönderilmesi, öncesinde yaşanan saray entrikaları, Rāma'nın ormana sürgüne giderken eşi Sītā ve kardeşi Lakshmana'nın onu yalnız bırakmamaları, ormanda başlarına gelen olaylar sonrasında Sītā'nın ifritler tarafından kaçırılıp alıkonulması, Rāma'nın tüm yardımcılarıyla birlikte Sri Lanka'ya karısını ifritin elinden kurtarmak için girdiği büyük savaş anlatılır. Rāma'nın başından geçen olaylar Vālmiki'yi etkileyince "Rāma'nın öyküsü" anlamına gelen Rāmāyaṇa'yı kaleme almak için harekete geçmesine neden olmuştur. Diğer görüşe göre, Vālmiki'yi bu konuda cesaretlendirenin yaratıcı Tanrı Brahmā olduğu söylenir. Vālmiki, ormanda çiftleşmek üzere

⁶ Vishnu, altınlar ve ipeklerle donanmış, orman çiçeklerinden kolyelerle bezenmiş, dört elinde sırasıyla dünyadaki varlığını ilan eden deniz kabuğundan bir boru, yaşamın ahengini temsil eden bir disk, kanunlara uymayanları cezalandırmak için bir topuz ve kanunlara uyanları ödüllendirmek için bir nülifer tutarken resmedilir (Pattanaik, 2016, s. 95).

⁷ Soma kelime anlamı olarak Sanskrit "su" yani "sıkmak" eyleminden gelir. Rigveda'daki dinsel törenlerin odak noktası Soma içeceğidir. Soma aslında, bir bitkinin öz suyudur. Bazı araştırmacılar Soma'yı evham verici, uyuşturan ve hayal gördüren bir içecek olarak nitelendirirler. Hem tanrılar hem de brahmanlar tarafından içildiği bilinmektedir. Vedik dönemde Soma kişileştirilmiş ve kendisine bir tanrı olarak da tapılmıştır. Īndra ve Agni'den sonra kendisine en çok ilahi atfedilen tanrıdır (Leeming, 2018, s. 115; Kaya, 2003, s. 174; 177).

olan bir çift turna kuşunu izlerken bir anda bir avcının erkek turna kuşunu öldürmesi üzerine avcıya şiirsel formda bir lanet okumuştur. Bunu işiten Brahmā, aynı şiirsel formda Rāma'nın öyküsünü yazması için onu teşvik etmiştir (Mani, 1996, s. 640'tan aktaran Yoğurt, 2021, s. 226).

Rāma, Ari kültürünü Sri Lanka başta olmak üzere Hindistan dışı ülkelere yayan aracı bir kişiliktir. Destan'da tanrılar hep iyi özellikleriyle bilinirler. Destanda Rāma karakteri acı çeken ve insanüstü sabrı ile kendi isteği ve arzularını dizginleyen mükemmel erkeği tasvir etmektedir. Yazarı Vālmiki büyük olasılıkla Ayodhya'da yaşayan Brahman bir aileden gelen soylu bir kişidir (Williams, 1986, s. 878). Rāma örnek insan, kral olarak ideal Hint erkeğini tasvir ederken onun koruyucu Tanrı Vishnu'nun bir bedenlenmesi olduğu düşünüldüğünde koruyuculuk vasfının eril bir tanrıya verilmiş olması da dikkat çekicidir.

Rāmāyaṇa'da da kadınların yeri ve önemi aynı Vedik dönemde olduğu gibidir⁸. Rāmāyaṇa devrinde kadınları hayatın değişik alanlarında görmek mümkündür. Savaşlarda bile kadınların yer aldığından söz edilir. Rāmāyaṇa destanında Kral Rāma'nın annesi Kaushalya'nın ipek kıyafet giyinerek dini tören sırasında hazır bulunduğu ve kutsal mantra'yı bizzat okuduğundan bahsedilir. Hindistan'ın anası Kaikeyī'nin de Kral Dasharatha ile birlikte savaşa gittiği bilinmektedir. Kral Rāma'nın ormana sürgüne gönderildiğini öğrenen Sītā'nın da onu yalnız bırakmadığı bilinmektedir. Rāma'nın ormana sürgüne gönderilecek olması üzerine ermiş Vashishtha'nın Rāma'nın yokluğunda tahta karısı Sītā'nın geçmesini önermesi de yönetimde erkekler kadar kadınların da söz hakkına sahip olduğu göstermektedir (Çandra, 2009, s. 8-10).

Çalışmada incelenecek bir diğer metin Mahābhārata destanıdır. Mahābhārata'nın sözcük anlamı "Büyük Bharata"dır. Hintliler atalarına Bharata derler. "Bharata'nın oğullarının büyük destanı ya da savaşı" olarak ifade edebileceğimiz bu destan "Bharata'nın soyunun büyük tarihi"ni anlatır. Bu destan Hindistan'ın en uzun destanı, dünya edebiyatında da en uzun destanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Rāmāyaṇa gibi orijinali Sanskrit dilindedir. Destanın tarihsel kökeni ile ilgili olarak; günümüzdeki biçimine MÖ. 4. - MS. 4. yüzyılları arasında ulaştığını; ancak kökeninin çok daha eskilere dayandığını, bazı mitsel özelliklerinin Vedalar dönemine, hatta bazılarının Ariler öncesi döneme ait olabileceği söylenebilir. Destan Hindu mitolojisi, felsefesi, tarihi ve ahlak kuralları hakkında bilgiler edinmemize olanak tanır (Murdoch, 1988, s. 1, 3; Winternitz, 2002, s. 7; Çağdaş, 1974, s. 22; Macdonell, 1900, s. 283; Dumezil, 2012, s. 55). Mahābhārata destanında aslında amca çocukları olan Kurular (Kauravalar) ile Pandu (Pandavalar) oğullarının savaşı anlatılır. Mahābhārata destanında ideal Hintli kadın motifi dışında çok önemli bir kavram olan "Dharma Anlayışı" destan boyunca sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu sözcüğün "hak, hukuk, adalet, töre, erdem" gibi anlamları vardır. Destanda Yuddhisthira bilgeliliğin temsilcisidir ve Tanrı Dharma'nın oğlu olarak kabul edilir (Winternitz, 2002, s. 7; 16).

Çağdaş (1974) da her iki destanın Ariler'in Hindistan'ın kuzeyinden güneyine ve doğuya doğru olan istila hareketlerinin meydana geldiği devreye ait olduğunu ileri sürer ve bu destanları Hint-Avrupalılara ait sosyal yaşamın önemli kaynakları olduğunu altını çizer.

⁸ Antik Hindu medeniyetinde kadının aile içi ve toplumsal rollerini inceleyen Altekar, Roy'un (2015) editörlüğünü yaptığı "Women in Early Indian Societies" adlı çalışmasında, Vedik dönemden övgüyle bahsederken bazı istisnai durumlar dışında genel olarak M.Ö. 2500-1500 yılları arasında kadınlar açısından olumlu değerlendirir. Bu dönemde toplum nezdinde kadınların saygın bir konumda olduklarının, siyasal, eğitimsel ve dinsel açıdan kadın ve erkeğin eşit konumuna dikkati çekmektedir.

Bu destanda, Hint kadınları birtakım mitsel öğelerle harmanlanmış, bir tanrıya adanmışlık geleneği ve özünde sadakat ile kendini göstermektedir (Gamberi, 2014, s. 354). Bu bağlamda; Hindu kutsal metinlerini temsil eden Hint destanlarında birçok önemli kadın karakter bulunmaktadır. Rāmāyaṇa ve Mahābhārata metinleri incelendiğinde “Pañcakanyā”⁹ olarak bilinen beş kutsal kadın karakter ile karşılaşmaktadır. Bunlar; Ahalya, Draupadī, Kunti, Tara ve Mandodari'dir. Ahalya, Tara ve Mandodari'nin adları Rāmāyaṇa'da, Kunti ve Draupadī'nin ise Mahābhārata'da geçmektedir. Bunlar, Hindistan'daki Hindu medeniyetinin farklı dönemlerinde onurlandırılan, olağanüstü güce, bilgeliğe, adanmışlığa ve fedakârlığa sahip beş özel kadındır. Ayrıca, Hindistan'ın farklı yerlerinde Şakti'nin ve kadın gücünün sembolü olarak kendilerine tapılmaktadır. Tanrısal bir boyutu olan bu kadınlara kötülüğe karşı gücün sembolü olarak devamlı dualar edildiği bilinmektedir (Pathak, 2023, s. 24).

3.1. Rāmāyaṇa Destanında Kadın Karakterler ve Tanrıçalar

Rāmāyaṇa destanı Bala Kanda, Ayodhya Kanda, Aranya Kanda, Kishkindha Kanda, Sundara Kanda, Yuddha Kanda ve Uttara Kanda olmak üzere yedi bölümden oluşmaktadır. Batılı uzmanlar Bala Kanda'nın bir bölümü ile Uttara Kanda'nın tamamının esere sonraki bir tarihte eklendiğini ileri sürmektedirler. Bunun nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Bala Kanda'da farklı metin türlerine rastlanması ve birçok öykünün ya yeniden özetlenmesi ya da tamamen yok olması, Rāma'nın Vishnu'nun bir bedenlenmesi olarak anlatılmasından ziyade Rāma'nın yalnızca bir kahraman olarak anlatılması, Uttara Kanda'nın diğer dillere ilk yapılan tercümelerinin bulunmaması, Bala Kanda'da Rāmāyaṇa'nın Vālmiki tarafından oluşturulduğu ve oğulları Lava ve Kuşa'ya ezberden okuttuğu ve Bala Kanda'da bahsi geçen anlatımların Uttara Kanda'da tekrar edilmesi farklı dönemlerde meydana getirilmiş olma yani başkaları tarafından yazıldığı ihtimalini güçlendirmektedir (Mani, 1996, s. 641). Monier Williams da birinci ve yedinci bölümler esere sonradan eklendiğinden söz eder (Williams, 1986, s. 878). Uttara Kanda bölümünde halkın Sītā'nın masumiyetine dair söylentilerin yayılmasından dolayı Sītā'nın ormana sürgün edilişi anlatılmaktadır.

Rāmāyaṇa destanında adları geçen kadınlar iki kategoriye ayrılabilir olduğunu belirten Tattwavidananda, bunlardan ilkinin Anasuyā, Shabarī, Swayamprabhā ve Ahalyā gibi ormada münzevi bir yaşam süren ermiş kadınlar, ikincisinin aile içi ve toplumsal yaşamda birtakım görev, davranış ve sorumlulukları yerine getirmeleri beklenen dürüst aile kadınları olduğunu, ikinci kategorideki kadınlara örnek olarak Mandodari, Saramā, Tricatā, Tārā, Kaushalya, Kaikeyī, Sumitra ve Sītā olduğunu belirtir (Tattwavidananda, 2016, s. 45).

Tattwavidananda (2016) ormada münzevi olarak yaşayan bu kadınların karakteristik özelliklerini şöyle anlatır: Anasuyā saçları beyaz, cildi kırışık yaşlı bir kadın olarak tasvir edilir. Sītā ve Anasuyā'nın bir noktada benzerliği olduğunu belirtir. Bunun her ikisinin kocalarına olan bağlılığından kaynaklandığını öne sürer. Bir zamanlar insanların on yıldan fazla süren kuraklıktan çok acı çektiği ve Anasuyā'nın meyveler ve bitki kökleri yaratarak Ganj nehrinin sularına bıraktığı yönünde anlatımlar vardır. Nefsinden feragat etme ve şefkatli olma onun karakterinin temel iki özelliği olarak görülür. Shabarī, alt kasta mensup olan, bukleli saçları olan, antilop derisinden bir parça giyen yaşlı bir kadın olarak anlatılmaktadır. Aydınlanmaya ulaşan bu kadın, ermişlere hizmet etmesi, sadeliği, bağlılığı, şaşmaz

⁹ Brahma Purana 3.7.219'da bir Sanskrit mantra yer alır: “अहल्या द्रौपदी तारा कुंती मंदोदरी तथा । पंचकन्याः स्मरेत्त्रितयं महापातकनाशम् ॥” “Ahalyā draupadī tārā kuntī mandodari tathā । Pañcakanyāḥ smaretannityaḥ mahāpātakanāśam ॥” Buna göre; “Bir kimse bu beş kutsal bakire kadın olan Ahalya, Draupadī, Tara, Kunti ve Mandodari'yi her gün hatırlayarak tüm günahlarından kurtulur.” Buradan hareketle, her gün düzenli olarak bu beş kadına dua edilmesinin teşvik edildiği söylenebilir. Öte yandan, bu beyitlerde adları geçen kadınların hepsinin Rāmāyaṇa ve Mahābhārata destanlarında geçen kadın karakterler olması da dikkat çekicidir. Bu kadınlar evli olmalarına rağmen “kanya” yani “cinsel ilişkide bulunmamış kadın” olarak nitelendirilmeleri de bahsedilmesi gereken önemli bir husustur (Bhattacharya, 2006, s. 1).

içgörüsü ve kendine olan hâkimiyeti ile ön plana çıkmaktadır. Onun hayatı, aydınlanmanın soy, eğitim, cinsiyet veya ritüellere bakılmaksızın elde edilebileceğinin göstergesidir. Bir gün ona Matanga adında büyük bir ermiş yaşadığı barınağa Rāma'nın teşrif edeceğini, onu gördüğünde, geri dönülemeyecek kutsal bir meskene doğru gideceğinden bahseder. Beklenen gün gelir ve Shabarī, Rāma'yı karşısında görür. Rāma'ya yüceltici sözler sarf ederek ona yemesi için meyveler verir. Rāma'ya hizmet etme arzusunu gerçekleştiren Shabarī, Rāma ona bakarken ateşe girdiği sahne ile adından söz ettirir. Swayamprabhā, Rāma ile doğrudan karşılaşmasa da Hanumān ve dostlarına yardım etmesiyle bilinen ermiş bir kadındır. Hanumān onu kara geyik derisi giyen, enerji dolu, yaşlı münzevi bir kadın olarak tanımlar. Ahalyā ise, bahsi geçen diğer münzevi kadınların aksine genç ve güzel bir kadındır. Ahalyā adını ona yaratıcı tanrı Brahmā vermiştir. Ahalyā'yı ermiş Gautama ile evlendiren Tanrı Brahmā'dır; ancak bundan hoşnut olmayan ve bu evliliği kışkırtan, evliken Ahalyā ile birlikte olan Indra hem kendi hem de Ahalyā'nın lanetlenmesine sebep olmuştur. Gautama, Ahalyā'nın üzerindeki lanetin ancak yaşadıkları ormana Rāma'nın gelmesi ve onu görmesiyle son bulacağı anlatılmaktadır.

Tattwavidananda'nın (2016) "aile içi ve toplumsal yaşamda birtakım görev, davranış ve sorumlulukları yerine getirmeleri beklenen dürüst aile kadınları" olarak ikinci kategoride yer verdiği kadınlara gelinecek olursa bunların daha detaylı ele alınması gerekmektedir. Zira, destanlar detaylı olarak incelendiğinde birçok farklı kadın figürü ile karşılaşmaktadır. Bu kadınlardan bazıları bedenî özellikleri bakımından bir kadın gibi görünse de bir ifrit, tanrıça, tanrıça bedenlenmesi, mitolojik varlık vb. oldukları görülmektedir. Bu bağlamda; Rāmāyaṇa destanında adı geçen kadınlar ve temsil ettiği kimlikler bağlamında tasnif edildiğinde;

- Kadınlar (İnsan): Sītā¹⁰, Kausalyā¹¹, Kaikeyī¹², Sumitrā¹³, Urmilā¹⁴, Manthara¹⁵.
- Kadınlar (İfrit): Tātākā¹⁶, Şurpanakha¹⁷, Ayomukhi¹⁸, Tara¹⁹, Surasā²⁰, Simhikā²¹, Mandodarī²².

¹⁰ Kral Rāma'nın karısı, Mithila kralı Kral Canaka'nın kızıdır. Destanda Sītā, saflığı, iffeti ve güzelliği temsil eder. Kocasına olan bağlılığıyla dikkati çeker.

¹¹ Kral Daşaratha'nın ilk karısı, Kral Rāma'nın annesidir.

¹² Kral Daşaratha'nın en genç karısı, Bharata'nın annesidir. Rāmāyaṇa destanında kambur hizmetçi Mantara'nın doldurduğuna gelen Kaikeyi oğlu Bharata'nın tahta çıkması için Rāma'nın on dört yaşına sürgüne gönderilmesine neden olur.

¹³ Kral Daşaratha'nın ikinci karısı, Lakshmana ve Şatrughna'nın annesidir.

¹⁴ Kral Canaka'nın kızı, Sītā'nın kız kardeşidir. Rāma Sītā'yı kazandığında, Urmilā'yı da eş olarak Rāma'nın erkek kardeşi Lakshmana alır.

¹⁵ Kraliçe Kaikeyi'nin kambur hizmetçisidir. Kraliçeyi doldurmuş getirerek Rāma'nın on dört yaşına ormana sürgüne gönderilmesine hatta Kral Daşaratha'nın ölümüne neden olan bir kadındır.

¹⁶ Dişi bir Yaksha'dır, ormanda yaşayan insanlara zarar veren doğüstü bir yaratıktır. Destanda Rāma ile olan savaşı anlatılır. Rāma onu öldürür.

¹⁷ Rakshasa (İfrit) Rāvana'nın kız kardeşidir. İsminin anlamı "yelpaze turnaklı"dır. Bu dişi ifrit çirkin, koca göbekli, şaşı gözlü, bakır renkli saçları olan, kötü sesli olarak nitelendirilir. Sītā'nın kaçırılması tam olarak bu ifritten kaynaklandığından destanın önemli kötü bir karakterdir. Bu ifrit Rāma ile cinsel birliktelik yaşamak istemiştir. Rāma'nın onu reddetmesi üzerine olaylar gelişmiştir.

¹⁸ Rāma ve Lakshmana ormanda Sītā'yı aramaya koyuldukları sırada karşılıklı çıkan dişi bir rakshasadır. Lakshmana'yı gözüne kestirmiştir. Lakshmana onun bu ısrarcı tavrı üzerine öfkelenip onun kulak, burun ve göğüslerini keser. Bu dişi ifrit destanda şişkin karınlı, sivri dişli, kalın derili, dağınık saçlı, iğrenç olarak nitelenir.

¹⁹ İfrit Vālī'nin karısıdır.

²⁰ Dişi bir devdir. Destanda Sītā'yı bulmak üzere yola çıkan Hanuman'ın karşısına çıkar. Hanuman onu atlatıp yoluna devam eder. Sundara Kāṇḍā'da yılan tanrıça olarak görülür.

²¹ Hanuman'ın öldürdüğü dişi bir devdir.

²² Rāvana'nın baş sevgilisidir.

- İnsanların ve tanrıların dostu olan mitolojik kadınlar ve ifritler: Apsaralar²³, Menaja²⁴, Sarama²⁵, Rambha²⁶, Urvaşi²⁷.
- Ermiş Kadınlar: Diti²⁸, Ahalya²⁹, Anasuya³⁰, Şabari³¹.
- Tanrıça Bedenlenmesinde Kadınlar: Sītā.
- Tanrıçalar: Sītā, Çileci Bakire Uma (Parvati)³², Toprak Ana (Prithivi)³³, Diti, Tanrıça Şri (Lakshmi)³⁴, Surasā, Nirriti³⁵, İla³⁶.

Bazı kadın karakterlerin birden fazla başlık altında yer aldığı görülebilir. Bu durum onların çoklu kimliklerinden kaynaklanmaktadır. Rāmāyaṇa destanında; Sītā, saflığı, iffeti ve güzelliği temsil ederken, Rāma gücü, sadakati ve adaleti temsil eder. Sītā, kocasına, Lakshmana da Rāma'ya gönülden bağlı bir karakter olarak karşımıza çıkar. Rāma'nın babası olan, Kral Daşaratha'nın karıları arasında en dolduruşa gelen, kurnaz, saray entrikaları çeviren Kaikeyi kötü bir kadın imajı çizmektedir. Zira, bu kraliçe kambur hizmetçi Mathara'nın dolduruşuna gelerek Rāma'nın sürgüne gidişine kral kocasının da ölümüne neden olmuştur. Destanda ormanda yaşayan ifritlerin Rāma ve Lakshmana'nın yakışıklılığına dayanamayarak onlarla birlikte olmak isteyişleri, reddedilince de saldırıya geçtikleri görülmektedir. Bu ifritler baştan çıkarıcı birer kadın olarak değerlendirilebilirler. Tātākā, Şurpanakha ve Ayomukhi bu ifritlere örnek olarak verilebilir. Bu ifritlerden en tehlikelisi Şurpanakha'dır. Çünkü o reddedilmeyi kabullenemeyip türlü oyunlarla Rāma ile Sītā'yı birbirinden ayırıp savaşa neden olur.

Destanda kadının korunan olarak karşımıza çıktığı önemli bir sahne vardır. Buna göre kadının hem can güvenliği hem de namusuna leke düşürmemek için bazı sınırları aşmaması beklenmektedir. Bu sınırları çizen erkektir; fakat sınıra uyulmaması halinde başına iş alan ise kadındır. Destanda Rāma'nın erkek kardeşi Lakshmana'nın, Sītā'nın bulunduğu evin etrafına koruyucu bir çember çizerek ona bu çizgiden dışarı çıkmamasını söylemesi bunun en güzel örneğidir. Bu çizgiye "Lakshmana-rekha³⁷" denir yani Lakshmana'nın Rāma'nın kulübesinin dışına çizdiği çizgi doğa ile kültürü birbirinden ayırmaktadır. Çizginin içinde Rāma'nın kanunları geçerlidir. Dışarısı vahşi doğadır ve Ravana'nın diyarıdır. Çizginin

²³ Göksel su perileridir. Bala Kāṇḍā'da 45. Şlokada Okyanusun Çalkalanması miti anlatılırken, okyanusun çalkalanması sonucu okyanusun yüzeyindeki kremadan oluşan güzel kadınlara Apsara denildiğinden bahsedilir.

²⁴ Ölümlü Ermiş Vişvamitra'nın Pushkar gölünde âşık olduğu göksel peri kızıdır. Bu peri kızıyla geçirdiği on yıl içinde çilecilikten epey uzaklaştığını fark ederek utancından Himalaya dağlarına inzivaya çekilmiştir.

²⁵ İyi huylu bir ifrittir. Yuddha Kāṇḍā 33. Şlokada bu dişi ifritin Sītā'yı yatıştırma çalıştığı görülür. Bu ifrit, Vibhishaṇa'nın karısıdır ve Sītā'ya çok saygı ve sevgi duyuyordu. Bir ifrit olmasına rağmen Rāma'nın tarafında olması dikkat çekicidir.

²⁶ Rāvana'nın rızası olmadan zorla birlikte olduğu peri kızıdır.

²⁷ Peri kızıdır. Destanda Tanrı Mitra'nın Urvaşi'ye beddua etmesi sonucunda bir ölümlü olan Pururavas ile birleşmesi anlatılır. Vedalar'da da adı geçer.

²⁸ Bala Kāṇḍā'da 45. Şlokada Kaşyapa'nın karısı olarak görülen Diti çocuklarının ölümünün ardından sıkı bir çilecilik sürecine girer. İndra'yı öldürebilecek bir çocuğunun olmasını ister.

²⁹ Ermiş Gautama'nın karısıdır. Tanrı İndra onu Gautama'nın kılığında girerek kandırıp onunla cinsel birliktelik yaşar. Gautama onları iz üstünde yakalar ve her ikisine de beddua eder. Lanet sonucu İndra'nın testislerinin düşer.

³⁰ Ermiş Atri'nin yaşlı ve kutlu karısıdır. Onun Sītā'ya anne olduğundan söz edilir.

³¹ Bu yaşlı kadın çileci destanda ölmek isteyerek kendini ateşe atıp hayatına son verdiği kısa bir sahneyle karşımıza çıkar.

³² Himalaya'nın Meru dağının kızı Mera'dan olma iki kızı vardır. Bunlardan biri Gangā, diğeri Uma'dır. Bütün tanrılar büyük kız Gangā'yı istemektedir, çünkü o gök, yer ve yeraltı olmak üzere üç dünyayı da temizleyecek müthiş bir nehirdir. Çileci Bakire Uma ise, çilekeş Tanrı Şiva'ya (Rudra) verilmiştir. Tanrıça Uma'nın (Parvati) Tanrı Şiva ile yüzlerce, binlerce yıl süren bir aşk yaşadığına inanılmaktadır.

³³ Bala Kāṇḍā 40. Şlokada Toprak Ana Vishnu'nun karısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁴ Talih Tanrıçası, Vishnu'nun karısıdır. Bala Kāṇḍā'nın son şlokasında Rāma ile Sītā'nın Tanrı Vishnu ile Tanrıça Şri (Lakshmi)'ye benzetilir.

³⁵ Yuddha Kāṇḍā 80. Şlokada Ravana'nın en büyük oğlu Indracit'in görünmezlik gücüne sahip olabilmek için adına kurban sunup dualar ettiği Ölüm ve Yok Oluş Tanrıçasıdır.

³⁶ Aşvamedha kurbanı sayesinde yatışan kurbanla ilgili bir tanrıçadır. Vedik dönemde de tanrıça üçlüsü arasında yer almaktadır.

³⁷ Sözcük anlamı Lakshmana'nın çizgisidir.

içinde evlilik kanunlarına saygı vardır; dışında yoktur. İçinde Sītā Rāma'nın karısıdır. Dışında herkes ile olabilecek bir kadındır. Ravana, Rāma'nın kulübesine girerek Sītā'yı zorlamaya kalkarsa toplumun kanunlarına göre yargılanacağını bilir. Ama Sītā'yı Lakshmana-rekha dışında zorlarsa orman kanunlarına göre yargılanacaktır. İçeride evlilik kanunlarına saygı göstermeyen bir hain; dışarıda bir kahraman, bir oyunbaz olacaktır (Pattanaik, 2016, s. 111).

Kendine tanımlanan çizginin dışına çıktıktan sonra ifrit Ravana tarafından Sri Lanka'ya kaçırılan Sītā'nın, kaçırıldıktan sonra namusuna leke getirip getirmediğinden şüphe duyulması sonucu kendini kanıtlamak zorunda kalması patriyarkal toplumun yansımasıdır. Kocasının yanından bir süre ayrılmış olan bir kadına şüphayla yaklaşılmalıdır düşüncesi kadını birey olmaktan alıkoymaktadır. Rāmāyaṇa, Araṇya Kāṇḍa 17³⁸'de orman kurallarına göre hareket eden Şurpanakha karakteri aracılığıyla Godavari nehrinden çıkıp çile yerine dönen Rāma, Sītā ve Lakshmana ile Şurpanakha arasında geçen konuşmada Şurpanakha'nın kendi içinde yaşadığı ormanın kurallarına göre rahat bir şekilde davrandığı görülmektedir. Bu hususta; toplum erkek egemen bir toplum yapısı gösterdiğinden kadınların erkeğe bağımlı, onsuз hareket edemeyen, onsuз hareket ettiğinde ya da erkeğinden uzak kaldığında şüphe duyulması gereken ve bu sebeple sadakatleri sorgulanan birer nesne konumunda oldukları düşünülebilir (Yoğurt, 2021, s. 232).

Rāmāyaṇa destanında Sītā ile ilgili ifadelerin bazıları şu şekildedir; Araṇya Kāṇḍa 34. Şlokada "...Sītā, güzelliğiyle Tanrıça Lakshmi gibi duruyor..." (Rāmāyaṇa, 2002, s. 119) diyerek kadın ve tanrıça benzerliğinin güzellik üzerinden ilişkilendirilmesi, Ayodhyā Kāṇḍa 27. Şlokada, bir kadının kocasıyla aynı talihi paylaşması gerektiğini ileri sürerek, "Bir kadının gerçek koruyucusu ne annesi ne babası ne oğlu ne kız arkadaşları ne de kendisidir; gerçek koruyucusu yalnızca kocasıdır." (Rāmāyaṇa, 2002, s. 83-84) ifadesiyle kadının aile içindeki önemini, Araṇya Kāṇḍa 52. Şlokada "...Madem Rāvana Rāma'nın karısını, Videha prensesi Sītā'yı kaçırıyordu, artık yeryüzünde adalet olamazdı. Erdem yoksa gerçek de yoktu. Tüm canlılar ağladılar..." (Rāmāyaṇa, 2002, s. 128) denilerek erdemle kadın arasında bağı, Araṇya Kāṇḍa 59. Şlokada Sītā'nın Lakshmana'yı suçladığı "...ağabeyin ölürse bana sen sahip olacaksın, onun için gitmiyorsun değil mi? ..." (Rāmāyaṇa, 2002, s. 131) ve Yuddha Kāṇḍa 32. Şlokada kocasının öldüğünü zanneden Sītā'nın "...Tüm bir nesil ortadan kalkmış oldu, şimdi mutlu oldun mu ey Kaikeyi? ... Ben artık dul bir insanım, bir kimsenin kocasının karısından önce ölmesi felakettir..." (Rāmāyaṇa, 2002, s. 195-196) ifadesiyle kocası ölen kadını bekleyen süreçleri dönemin şartları bağlamında aktarmaktadır.

İlgili şlokalar incelendiğinde; Sītā'nın Rāma ile ormana gitmesinin ardından Ravana tarafından kaçırılması ve Kral Rāma'nın kendi karısının masumiyetine inanmasına rağmen onu kurtardıktan sonra halkın gözü önünde onu reddetmesi ve Sītā'nın da bunu gururuna yediremeyip toprakla bir olması (Sītā saban izi demek) Hint kadınının masumiyeti sorgulandığında onuru ile ölümü tercih edeceğini gösteren bir anekdot gibi aktarılması bahsedilmeye değerdir. Bu toplum baskısına maruz kalan Sītā'nın kadınlık onurunun zedelenmemesi için Toprak Ana'nın (Prithivi) onu içine çekerek korumaya alması toplum baskısına ve eril tahakküme bir başkaldırı olarak da değerlendirilebilir. Diğer yandan, destanın başlangıcında Kaikeyi'nin taht hırsı nedeniyle Sītā'nın kocasını ormana sürgüne göndermesine sebep olması, Hint toplumunun yapısı gereği bir kadının kocasız kalması durumunda kendisinin tek başına

³⁸ "...Rāma, doğrusu ben Şurpanakha adında bir cadıyım; istediğim şekle girer, çevreye korku saçarak bu ormanda avlanırım... Seni görür görmez kocam olmanı istedim. Karın çok çirkin ve sana uygun değil. Onu bırak, benimle gel. Ben onu ve kardeşini yerim, sonra da seninle o dağ senin bu orman benim dolaşırız." (Araṇya Kāṇḍa-17)(Rāmāyaṇa, 2002, s. 113-114).

saygınlığını yitireceği düşüncesiyle ilişkilendirilerek, bu davranış dolaylı olarak kadının kadına şiddeti olarak değerlendirilebilir.

3.2. Mahābhārata Destanında Kadın Karakterler ve Tanrıçalar

Mahābhārata destanı Ādi Parvan, Sabha Parvan, Vana Parvan, Virāta Parvan, Udyoga Parvan, Bhīřma Parvan, Droᅇa Parvan, Karᅇa Parvan, řālya Parvan, Sauptika Parvan, Strī Parvan, şanti Parvan, Anuřāsana Parvan, Āřvamedhika Parvan, Āřramavāsika Parvan, Mausala Parvan, Mahāprasthānika Parvan ve Svargārohana Parvan olmak üzere on sekiz bölümden oluşmaktadır.

Destan, dünyada refahın sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan kurban töreni hazırlığı ile başlar. Yeryüzü tanrıçası, ifritler ve şeytanların eziyetlerine maruz kalmaktadır. Tüm evrenin koruyucusu Tanrı Vishnu, Krishna olarak yeryüzüne bedenlenir ve dünyadaki düzenin ve adaletin yeniden sağlanması için uygun davranış ve düzeni yani dharma'yı temsil eden Panduların tarafında yer alır. Tanrı Vishnu böylece yeryüzüne inişinin ilk amacını gerçekleştirmiş olur (Leeming, 2018, s. 83-84). Krishna (Vishnu'nun 8. bedenlenmesi), tıpkı Rāma (7. bedenlenmesi) gibi, Tanrı Vishnu'nun insan olarak bedenlenmiş halidir. Bu duruma "avatara" yani "yeryüzüne bedenlenme" denir.

Destanın en önemli kadın karakterlerinden biri Draupadī'dir. Nasıl ki Rāmāyaᅇa destanında Sitā toprak doğuşlu ise, Draupadī de ateş doğuşludur. Mahābhārata destanında beş Pandu kardeşin ortak karısıdır. Buradan hareketle, destanda çokkocalık yani poliandri olduğu da görülür. Bu o dönemde çok yaygın bir durum olmamakla birlikte Draupadī'nin kayınvalidesi Kuntī'nin daha önce vermiş olduğu bir söz ile ilişkilidir. Draupadī aslında istekli olmamasına rağmen bunu kabul etmek durumunda kalmıştır. Draupadī'nin tanrı Vishnu'nun şri ya da Lakřmī olarak bilinen karısının yeniden bedenlenmiş hali olduğu düşünölmektedir (Leeming, 2018, s. 46).

Destanda saray entrikaları ve iktidar mücadeleleri (taht kavgası) anlatılır. Dhritarashtra'nın Duryodhana adlı oğlu ile diğer doksan dokuz oğlu (Kurular), kardeşi Pandu'nun oğullarına tahtı kaptırmamak için onlara türlü türlü tuzaklar kurarlar. Beş Pandu kardeş, anneleri Kuntī ve ortak eşleri Draupadī ile ormana sürgüne giderler. Destanda Yuddhishtira erdemi, Bhīma gücü, Arcuna yiğitliği simgeler. İki kardeşler Nakula ve Sahadeva ile Pandu kardeşlerin sayısı beştir. Yapılan on sekiz günlük savaşın ardından Kurular öldürölür, iktidar ele geçirilir. Bu savaşta Pandu oğullarına Krishna yardım eder.

Yine, destanda sözcük anlamı "Kadın Bölümü" yani "Strī Parvan" olan bir bölümün olması da oldukça dikkat çekicidir. Bu bölümde kadınların ölüleri için ağıtlar yaktıkları görölebilir. Bunlardan en göze çarpanı görme engelli kral Dhritarashtra'nın karısı Gandharī'nin haykırışlarıdır. Koruyucu tanrı Vishnu'nun bir bedenlenmesi olan Krishna'nın Pandulara yardım etmesi ve bunun sonucu olarak kendi ailesinden verdiği kayıplara duyduğu üzüntü ve öfkeyle Gandharī'nin, Mahābhārata destanının Strī Parvan bölümünde tanrı Krishna'ya lanet ettiği görölebilir (Winternitz, 2002, s. 89-91). Bunlara ek olarak Mahābhārata, şanti Parva, 144.16'da dünyada kadın/ eş gibi bir akraba bulunmaz, kadın gibi bir sığınak bulunmaz ve kadın gibi din işlerinde yardımcı biri daha bulunmaz." denmektedir (Çandra, 2009, s. 16).

Mahābhārata destanı detaylı olarak incelendiğinde Rāmāyaᅇa'da olduğu gibi birçok kadın figürü ile karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda Mahābhārata destanında adı geçen kadınlar ve temsil ettiği kimlik bağlamında tasnif edildiğinde;

- Kadınlar (İnsan): Draupadī³⁹, Ganga⁴⁰, Satyavatī⁴¹, Gandharī⁴², Kunti (Pṛthā)⁴³, Madrī⁴⁴, Çitrāngada⁴⁵, Revatī⁴⁶, Subhadrā⁴⁷, Uttarā⁴⁸, Amba, Ambika ve Ambalika⁴⁹, Kanya Devyani⁵⁰.
- Kadınlar (İfrit): Hidimbā⁵¹.
- İnsanların ve tanrıların dostu olan mitolojik kadınlar ve ifritler: Ulūpī⁵².
- Tanrıça Bedenlenmesinde Kadınlar: Draupadī, Ganga.
- Tanrıçalar: Draupadī, Ganga.

Hindistan'da özellikle ilgi çekici bir tanrıça türü, Devī'nin Şrī veya Lakshmī, yani varsıllık tanrıçası olarak cisimleştiği Draupadī'dir. Draupadī, Hint mitolojisinin önemli figürlerinden biridir. Hindistan'ın kimi yerlerinde, Draupadī mucizelerinin Mahābhārata destanına dayanan benzeri piyeslerinde

³⁹ Draupada'nın kızı, beş kardeşin ortak karısı. Evliliği svayamvara usulü yani eş seçme töreni ile gerçekleşmiştir. Buna göre yayı gerene ve hedefi vurana kral kızını verecektir. Eş seçimi törenine gelen kralların hepsi bu kıza âşiktir. Derken çetin mücadele devam ederken yayı Karṇa adında bir arabacı bükmeyi başarır. Tam hedefe nişan alır ki Draupadī seçiminin bir arabacı olmayacağı haykırır. Bunun üzerine Karṇa yarıştan vazgeçer. Yarışı Arcuna kazanır. Burada kadınların eşlerini seçmede özgür olduklarını söyleyebilir. Bu sahnede çok kocalığın izleri de bulmak mümkündür. Zira, Draupadī Pandavaların eski aile geleneklerine göre beş kardeşin ortak karısı olur. Kral bu duruma başta itiraz etse de daha sonra bu durumun ailenin geleneği olduğunu öğrenince susar. Draupadī'nin ilham veren, etkileyici bir kadın karakter olduğu söylenir.

⁴⁰ Kuruların sarayında Şāntanu adında bir kralın ölümlü bir kadın olarak bedenlenmiş Ganj nehri tanrıçası. Bu birliktelikten Bhīshma adında bir erkek çocuk dünyaya gelir.

⁴¹ Şāntanu'nun âşık olduğu güzel balıkçı kızı. Kral babası önce kızını vermek istemez. Sonra kızından doğacak çocuğu tahta geçirmesi sözünü alarak kızını verir. Üvey annesini babasından istemeye Şāntanu'nun oğlu Bhīshma gider. Şāntanu ve Satyavatī'nin evliliğinden Çitrāngada ve Viçitraviryā adında iki erkek çocuk dünyaya gelir. Viçitraviryā tahta geçer; ancak genç yaşta hayatını kaybeder ve iki karısı da dul kalır. Bunun üzerine üvey anne Satyavatī, neslin devam etmesi için ölen oğlunun karılarıyla birlikte olmasını ister. Ancak Bhīshma verdiği sözden ötürü bunu kabul etmez. Bunun üzerine Satyavatī gayri meşru çocuğu olan Vyāsa'yı soyun devamı için Bhīshma'nın da onayını alarak getirir.

⁴² Dhṛtarāshtra'nın karısıdır. Bu kadın en büyükleri Duryodhana olmak üzere tam yüz çocuk doğurur. Destanda Gandharī'nin görme engelli olan kocası Dhṛtarāshtra için kendi gözlerini de bağlamaya karar verdiği anlatılır. Yine, Gandharī yasalara bağlı, adaletili bir kadın olarak görülür. Öyle ki, kocası Dhṛtarāshtra'ya soyunun devamını tehlikeye attığı için Duryodhana'dan vazgeçmesini, oğul sevgisinin ağır basmaması konusunda onu uyarmaya çalıştığı anlatılır. Yasalara uygun hareket etmek gerektiğinden söz eder.

⁴³ Pāṇḍu'nun karısıdır. Beş Pandu kardeş olan Yudhishtira, Bhīma, Arcuna, Nakula ve Sahadeva'nın annesidir. Atharvaveda bilgisine sahip olduğu bilinmektedir. Kunti, en büyük oğlu Yuddhishtira'yı Kurulara karşı savaşması için cesaretlendirmesiyle, rehberlik yapmasıyla ön plana çıkar.

⁴⁴ Pāṇḍu'nun ikinci karısıdır.

⁴⁵ Maniṇḍra kralı Çitrāvāhana'nın kızıdır. Arcuna ona âşık olur. Bu baba kız arasında ensest bir ilişki söz konusudur. Çünkü bu kız kocasından değil babasından bir erkek çocuk doğurmuştur. Neslin devamı için kral kızını Arcuna ile beraber olmasını ve bir erkek çocuk doğurmasını ister. Arcuna her seferinde başka başka kadınlarla birlikte yaşayarak saflık ve sadakat sözünü yitirmiştir.

⁴⁶ Krishna'nın kardeşi sarhoş Baladeva'nın karısıdır.

⁴⁷ Arcuna'nın âşık olduğu Krishna'nın güzel kız kardeşidir. Krishna kız kardeşini kaçırmaya çalışarak ona sahip olmasını söyler, çünkü eş seçiminin ne gibi sonuçlar getireceğini kestirememektedir. Arcuna ile Subhadrā evlenirler. Draupadī bu duruma sitem etse de Arcuna'nın Subhadrā'yı ona hizmetçi olarak sunmasından sonra sesini çıkarmaz. Hep beraber mutlu bir şekilde yaşadıkları anlatılır. Subhadrā'nın Arcuna'dan bir oğlu, Draupadī'nin de beş kardeşin her birinden oğulları olur.

⁴⁸ Kral Virata'nın kızı, Arcuna'nın önce kılık değiştirerek dans hocalığı yaptığı, sonrasında gelini olduğu kızıdır. Arcuna'nın oğlu Abhimanyu'nun karısıdır.

⁴⁹ Üç kız kardeş olan Amba, Ambika ve Ambalika, Bhīshma tarafından Kaşiraca ile evlendirilmek istenirken, Amba, başka birinin sevgilisi olduğunu belirterek Bhīshma'ya karşı çıkar ve sonradan bir intikam arayışına girer.

⁵⁰ Mahābhārata'nın Adi Parvan 82. Bölümünde Kanya Devyani'nin oldukça bilgili bir kadın olduğu görülmektedir. Bunun yanında kurallara bağlı, müzik ve giyim kuşamda hünerli oluşuyla herkesi etkilediği bilinmektedir.

⁵¹ Destandaki anlatıma göre taze insan eti ve kaniyle beslenen dişi bir devdir. Bu kadın dev Bhīma'ya âşık olur ve güzel bir kadın kılığına bürünerek ona yaklaşır. O aynı zamanda âşk hastası olarak nitelenir. Nihayetinde Yuddhishtira'nın engellemesi üzerine onu öldürmekten vazgeçer ve kadının içten yakarışları karşısına dayanamayan Bhīma ondan bir erkek çocuğu olana kadar onunla birlikte olmayı kabul eder.

⁵² Ormana çekilen Arcuna'ya âşık olan Nāga kralının kızıdır. Arcuna onu ilkin reddetse de yılan kız Arcuna'yı bir şekilde elde etmeyi başarır.

uygulandığı tapınaklar vardır. Bu destanda Draupadī, Tanrı Vishnu'nun bir avatarı olan Krsihna'nın önderliğinde, kuzenleri Kurulara karşı meydan okuyan en kilit karakterlerden biridir.

Mahābhārata'da beş pandu kardeş Yudhishtira, Bhima, Arcuna, Nakula ve Sahadeva'nın annesi Kuntī'nin Atharvaveda bilgisine sahip olduğu bilinmektedir. Yine, Draupadī'nin ilham veren, etkileyici bir kadın karakter olduğu söylenir. Destanda Gandharī'nin görme engelli olan kocası Dhritarashtra için kendi gözlerine de bant çekmeye karar verdiği anlatılır. Yine Gandharī yasalara bağlı, adaletli bir kadın olarak görülür.

Mahābhārata destanında beş prens kardeşin ortak karıları olarak karşımıza çıkan Draupadī'nin halka açık bir yarışma ortamında kocasını seçme özgürlüğüne sahip olup, yarışmada oku eğmeyi başaran Arcuna'yı eş olarak kabul ettiğini anlatan bir sahne yer almaktadır (Macdonell, 1900, s. 291). Rāmāyaᅇa destanında Rāma'nın yayı gererek gücünü gösterip Sītā'yla evlenmeye hak kazandığı gibi Mahābhārata destanında da güçlü Arcuna aynı şekilde Draupadī'yi kazanmak için benzer bir yarışmadan geçmiştir.

Destanın kırılma noktalarından biri, savaşa kadar varan olaylarda geçici olarak üstünlük sağlayan Kuruların, kuzenleriyle girdikleri bir kumar kapışmasında Draupadī'yi kazandıkları ve saçından sürükleyerek saraya götürüp herkesin önünde soyunmaya zorlayarak hem onu hem kocalarını aşağılamaya kalkıştıkları andır. Bu soyunma edimi, aksine, mucizevi bir bhakti (adanmışlık) ya da ilahi aşk deneyimi haline gelir (Leeming & Page, 2019, s. 199).

Mahābhārata destanının Sabha Parvan bölümünde bir zar oyunu oynanmaktadır. Vidura, kral Dhritarashtra'yı bu zar oyunundan başlarına büyük bir felaket geleceği korkusunu dile getirir ama engel olamaz. Bunun üzerine Vidura, kral Yuddhishtira'nın sarayına gider ve onu zar oyunu oynamaya davet eder. Yuddhishtira ise bu teklifi kabul eder. Kadın-erkek Hastināpura'ya doğru yola çıkarlar. Yuddhishtira ve kardeşleri Kuruların oyun için hazırlamış olduğu salonuna girerler. şakuni onları oyuna davet eder. Yuddhishtira bu zar oyununda tüm mal varlığını, erkek ve kadın kölelerini kaybeder. Kumarın kontrol edilemez cazibesine yenik düşen Yuddhishtira, ülkesini, krallığını, kendini, öz kardeşlerini, hatta ve hatta Draupadī'yi bile ortaya koymaktan çekinmez. Nihayetinde Draupadī'yi de bu kumarda kaybeder. Kurular, Draupadī'nin Pandu kardeşleri tehlikeden kurtaran bir gemi olduğunu söyleyerek onlarla alay etmeye başlarlar. Zar oyununu kazanan Kurular, Draupadī'yi ve kocalarını aşağılamak için Draupadī'yi soymaya kalktıklarında, tanrı Krishna araya girer ve mucizevi bir şekilde bu durumu engeller. Draupadī'nin tanrı Vishnu'nun bedenlenmiş hali olan Krishna'ya dua etmesi sonucunda Krishna'nın yardımıyla elbiselerinin Duřřāsana tarafından yırtılmasına rağmen Draupadī'nin hep giyinik durumda kaldığı görülmektedir (Winternitz, 2002, s. 53-57; Leeming, 2018, s. 47; Leeming & Page, 2019, s. 199-201). Rāmāyaᅇa destanında Sītā'nın bir erkek ifrit tarafından kaçıırılması sonucu savaşın başladığı gibi, Mahābhārata destanında da Draupadī'nin düştüğü bu durum Kurular ile Pandular arasındaki savaşı fitillemiştir. Her iki destanın da ortak noktası savaşı başlatan temel unsurun aile onuru ve namusunun zedelendiği düşüncesidir.

4. Sonuç

Vedalar döneminde koruyan olarak karşımıza çıkan kadınlar epik dönemde korunan ve uğruna krallıkların yok edildiği itici bir güç olarak varlığını sürdürür. Destanlarda yer alan kadınlar aile ve toplum içinde söz sahibi olmakla birlikte toplum tarafından da sayęı duyulan kişilerdir. İki destanın baş kadın karakterleri incelendiğinde; Sītā toprak doğuşlu, Draupadī ise ateş doğuşludur. Sītā'nın topraktan doğması onun doğaya olan derin bağlılığını ve toprakla olan ilişkisini sembolik olarak vurgularken,

Draupadī'nin ateşten doğması onun güçlü ve dirençli bir varlık olduğunu belirtir. Her iki destan da Hindu mitolojisindeki kadın karakterlerin derinliğini ve önemini yansıtır.

Korhan Kaya, Sītā ile Draupadī'yi kıyaslar ve "Draupadī, Sītā'ya oranla daha öfkeli, daha vahşi bir karakter olarak gösterir. Bütün bunlardan Mahābhārata'nın daha kaba ve savaşçı bir çağa; Rāmāyaṇa'nın ise daha ince bir uygarlığın izlerine işaret ettiği sonucunu çıkarabiliriz." der (Rāmāyaṇa, 2002, s. 15).

Mahābhārata'da "Tanrılar kadınların ibadet ettiği yerdedir. Kadınların yokluğunda ise bütün işler başarısız olur." (Mahābhārata, Anuṣaasan Parvan, 46.5) (Çandra, 2009, s. 15) ifadesi yer almaktadır. Bu ifade, kadınların hem manevi hem de pratik açıdan hayati bir rol oynadığını öne sürer. Buradan hareketle, her ne kadar dönemin kadınlarının toplumun iç denge, refah ve başarısındaki rolünün önemine ve etkisine vurgu yapılmış gibi görülse de aslında kadınların, duygusal ve manevi zenginliklerin koruyucuları olarak görüldüğü ve toplumdaki rollerinin kültürel olarak belirlenmiş olduğu sonucuna varılabilir.

Rāmāyaṇa'nın baş kadın kahramanı Sītā'nın toplum nezdinde masumiyetinin kabul edilmeyip sürgüne gönderilmesi konusunda halkın dayatması karşısında kendi ve aile onurunu korumaya çalışan Sītā'ya Toprak Ana'nın sahip çıkarak onu bağrına basması oldukça değerlidir. Mahābhārata destanında da Draupadī'nin Kurular tarafından elbisesinin yırtılmasına rağmen sürekli olarak Krishna tarafından giyinik görünmesinin sağlanması, toplumda inanan kimseler için tanrının ya da tanrıçanın koruyan ve gözeten sıfatlarına verilen önemi gösterir. Her iki destandan da kadının iffetini ve onurunu koruyan tanrısal bir boyut vardır.

Kocasının savaşlarda bile yanında yer alan Kaikeyī, kambur hizmetçi Manthara'nın dolduruşuna gelerek hemcinsi olan Sītā'yı toplum nezdinde mağdur edecek bir pozisyona düşürmesi onun kötü imajının oluşmasını sağlamıştır. Bu durum dolaylı olarak kadının kadına şiddetine bir örnek temsil edebilir.

Nihayetinde, destanlarda adları geçen kadın karakterler ve temsil ettikleri kimlikler bakımından değerlendirildiklerinde; bedenî özellikleri bakımından kadınlar, ifrit kadınlar, insanların ve tanrıların dostu olan mitolojik kadınlar ve ifritler, ermiş kadınlar, tanrıça bedenlenmesindeki kadınlar ve tanrıçalar olarak kategorize edilebilirler. Rāmāyaṇa ve Mahābhārata destanlarındaki kadın figürler oluşturulan bu kategoriye göre daha yakından incelendiğinde bazı kadın karakterlerin çoklu kimliklerinin bulunduğu görülmüştür. Sītā ve Draupadī buna en güzel örnektir. Her iki karakterin de tanrısal bir boyutunun olduğu ve özünde birer tanrıça oldukları ancak bedenî olarak kadın olan kimlikleriyle zor durumda kaldıklarında başka bir tanrı ya da tanrıçanın desteğini aldıkları görülmüştür. Bu durumda da tanrı veya tanrıçaların insanlar gibi duyguları olduğunun bir yansıtması yapılarak, Tanrı ve insan arasındaki bağın bu benzerlik çerçevesinde güçlenmesi amaçlanmış olabilir.

Kaynakça

- Bhattacharya, P. (2006). "Pancha Kanya: A Quest in Search of Meaning—Part I". *Journal of Human Values*. Volume 12, Issue 1 s. 1-29. <https://doi.org/10.1177/0971685805012001>.
- Bose, M., Bose, S. P. (2013). *A Woman's Rāmāyaṇa*. New York: Oxford Centre for Hindu Studies Routledge Hindu Studies Series.
- Brockington, J., Brockington, M., Bose, M. (2016). *The Other Rāmāyaṇa Women*. New York: Oxford Centre for Hindu Studies Routledge Hindu Studies Series.

- Can, H., D. (2020). "Hint Mitolojisinde Purāᅇalar ve Upapurāᅇalar". Hint Mitolojisi Purāᅇa Edebiyatı Yazıları. Ed: Yalçın Kayalı. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 11-39.
- Çağdaş, K. (1974). *Hint Eski Çaę Kùltür Tarihine Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF.
- Çandra, S. V. *Bhārtiya Saᅇskᅇti Mem Striyom Kī Sthiti*. D. K. Printworld Private Limited, 2009.
- Dumezil, G. (2012). *Mit ve Destan I Hint-Avrupa Halklarının Destanlarında Üç İşlev İdeolojisi*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dwivedi, M. & Malik, S. (2022). "Status of Women in Vedic Period". Journal of Positive School Psychology. Vol. 6, No. 3, s. 5693-5702.
- Gamberi, V. (2016). "Escaping from Rama: Portraits of Indian Women". Culture and Religion: An Interdisciplinary Journal, 15:3, 354-372, DOI: 10.1080/14755610.2014.945469
- Kaya, K. (2003). *Hint Mitolojisi Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kayalı, Y. & Hakman, I. (2021). "Eskiçağ Hindistan Tarihinin İki Buddhist Hamisi: Maurya İmparatoru Aşoka ve Kuşan Kralı Kanişka". Ankara Üniversitesi Doğu Dilleri Dergisi. Cilt VI Sayı I. s. 1-16.
- Leeming, D. (2018). *Asya Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Leeming, D. & Page, J. (2019). *Tanrıça Mitleri*. Çev. şükri Alpagut. İstanbul: Say Yayınları.
- Macdonell, A. A. (1900). *A History of Sanskrit Literature*. London: William Heinemann.
- Mani, V. (1996). *Puranic Encyclopaedia*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Murdoch, J. (1988). *Epic Poems and Puranas*. New Delhi: Caxton Publications.
- Nakamura, H. (2012). *Budha*. Çev. Z. Seyhan. Ankara: Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları.
- Paliwal, B., B. (2005). *Message of Purans*. Delhi: Diamond Pocket Books (P) Ltd.
- Pathak, A. (2023). "Women in Indian and Greek Epics: Some Reflections". Research Review Journal of Social Science. e-ISSN: 2583-2867 | Vol-03 | No-01 | Jan-Jun 2023 | pp. 24-30.
- Pattanaik, D. (2016). *Hint Mitolojisine Giriş: Mit ve Mitya*. Çev. Çiğdem Erkal. Ankara: Doğu Batı.
- Rāmāyaᅇa. (2002). Çev. Korhan Kaya. Ankara: İmge Kitabevi.
- Rāmāyaᅇa. (2012). Çev. Asuman Belen Özcan & Hatice Derya Can. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Rout, N. (2016). "Role of Women in Ancient India". *Odisha Review*. s. 42-47.
- Altekar, A. S. (2015). "The Position of Women in Hindu Civilization: Retrospect and Prospect". Ed. Roy, K. Women in Early Indian Societies. New Delhi: Manohar Publishers & Distributors. s. 49-71.
- Stein, B. (2015). *Hindistan Tarihi*. Çev. Müfit Günay. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Tattwavidananda, S. (2016). *Eminent Indian Women from Vedic Age to the Present*. Kolkata: Advaita Ashrama.
- Williams, M. (1986). *A Sanskrit-English Dictionary*. Clarendon Press.
- Winternitz, M. (2002). *Hint Destanları Rāmāyaᅇa Mahābhārata Harivamşa*. Çev. Korhan Kaya. Ankara: İmge Kitabevi.
- Yoğurt, C. (2021). "Disregarding Female Dignity in Vālmiki's Epic Poem 'Rāmāyaᅇa' And Premchand's Story 'Nirvāsan'". Erciyas Akademi. 35(1). s. 221-234.
- Yoğurt, C. (2022). "Prahlaᅇa mitinde Tanrı Vishᅇu'ya bağlılık: Hindu mitolojisinin purāᅇa'lardaki izdüşümleri". Ed. Ömer Solak. Edebiyatın Sanatlararası İlişkileri. Çanakkale: Paradigma Akademi.